

PASKIRSTYMO PAGAL DARBĄ BRUOŽAI SOCIALIZMO SĄLYGOMIS

B. VENGRIENĖ

Marksistinės vartojimo reikmenų paskirstymo teorijos pagrindą sudaro lemiamo gamybos vaidmens paskirstyme ir aktyvaus paskirstymo poveikio gamybos raidai pripažinimas. Paskirstymas, atlikdamas tarpininko tarp gamybos ir vartojimo vaidmenį, yra reguliuojamas gamybos interesų. F. Engelsas, apibūdinamas socialistinės visuomenės paskirstymo santykius, pabrėžė, jog čia „...paskirstymas, kiek jis vykdomas grynai ekonominiais sumetimais, bus reguliuojamas gamybos interesų, o gamybos vystymąsi labiausiai skatina toks paskirstymo būdas, kuris įgalina visus visuomenės narius kuo visapusiškiau vystyti, palaikyti ir reikšti savo sugebėjimus“ (2, p. 171). Marksistinis dialektinio ryšio tarp gamybos, paskirstymo ir vartojimo supratimas duoda metodologinį pagrindą socialistiniams paskirstymo santykiams nagrinėti.

Marksizmo-leninizmo klasikai vartojimo reikmenų paskirstymą pirmiausiai sieja su daiktinių ir asmeninių gamybos sąlygų paskirstymu, su gamybos priemonių nuosavybe*. Kaip tik todėl visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės nagrinėjimas ir įgalina atskleisti esminius socialistinio vartojimo reikmenų paskirstymo bruožus. Privatines gamybos priemonių nuosavybės panaikinimas kartu reiškia ir seniojo paskirstymo būdo panaikinimą, kada didžioji sukurto produkto dalis atitenka kapitalistų klasei, o darbininkai gali gauti tik tą jo dalį, kuri padengia jų iš-eikvotos darbo jėgos vertę. K. Marksas pažymi: „...jeigu daiktinės gamybos sąlygos bus kolektyvinė pačių darbininku nuosavybė, tai susidarys taip pat ir vartojimo reikmenų paskirstymas, skirtingas nuo dabartinio“ (1, p. 14). Visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės santykiai atmeta išnaudotojišką vartojimo reikmenų paskirstymo pobūdį, sudariusį esminį jo bruožą esant privatinei nuosavybei.

Visų socialistinės visuomenės narių lygybė gamybos priemonių atžvilgiu vartojimo reikmenų paskirstyme reiškiasi lygiu apmokėjimu už lygų darbą. Paskirstymas pagal darbą — tai kitas esminis pirmosios komunistinės visuomenės fazės vartojimo reikmenų paskirstymo bruožas. „...nes nasikeitusių aplinkybėmis niekas negali duoti ką nors kitą kaip savo darbą ir antra vertus, niekas negali pereiti atskiru asmenų nuosavybėn, kaip tik individualūs vartojimo reikmenys“ (1, p. 12).

Ieškant konkrečių paskirstymo pagal darbą priedasčių, metodologiškai svarbu pirmiausia iširti realias gamybos sąlygas, realius santykius, susidarančius sujungiant daiktinius ir asmeninius gamybos veiksnius pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje. Kitaip sakant, ypač svarbu nu-

* „Bet kuris vartojimo reikmenų paskirstymas visuomet tėra pačių gamybos sąlygų paskirstymo pasekmė. O pastarųjų paskirstymas išreiškia paties gamybos būdo pobūdį. Pavzdžiui, kapitalistinis gamybos būdas remiasi tuo, kad daiktinės gamybos sąlygos kanitalo nuosavybės ir žemės nuosavybės pavidalu yra ne darbininkų rankose, o masė turi vien asmeninę darbo sąlygą — darbo jėgą. Jei gamybos elementai yra paskirstyti šitaip, tai iš to savaime išeina ir dabartinis vartojimo reikmenų paskirstymas (1, p. 14).“

statyti, kokį poveikį paskirstymo santykiams turi visuomeninės nuosavybės ypatumai, susiklostę darbo pasidalijimo išdavoje. K. Marksas, aptardamas komunistinio paskirstymo pagal poreikius galimybes vystantis socialistinei visuomenei, į pirmą vietą iškelia būtent darbo pasidalijimo raišdą, nurodydamas, kad komunistinis paskirstymas bus įmanomas tik tada, kai išnyks žmogų pavergiantis pajungimas darbo pasidalijimui (1, p. 13).

Pirmosios komunistinės visuomenės fazės darbo pasidalijimo formos ir būdai yra dabartinio gamybinių jėgų išsivystymo lygio tiesioginis rezultatas. Gamybos priemonės čia dar gana didele dalimi tebėra individualaus darbo priemonės, besiskiriančios savo sudėtingumu, reikalaujančios iš dirbančiųjų tam tikrų specialiųjų įgūdžių. Šalia sudėtingiausios technikos, reikalaujančios didžiulio specialaus pasirengimo ir žinių, tebaudojami gamyboje ir paprasčiausi įrankiai. Šalia visiškai mechanizuoto ir automatuizuoto darbo išlieka barai, kur didelį lyginamąjį svorį sudaro nekvalifikuotas rankinis darbas. Paskutiniu metu TSRS pramonėje rankinį darbą dar dirba apie 40% darbininkų. Statyboje, aptarnavimo sferoje ši dalis dar didesnė. Kol kas daug nekvalifikuoto rankinio darbo reikalauja pakrovimo ir iškrovimo operacijos, daugelis kitų gamybos barų.

Gamybos barų techninio lygio skirtumai, didelis rankinio darbo lyginamasis svoris rodo, kad stambioji mašininė gamyba kol kas netapo vientisa sistema, kuri tolygiai apimtų visas gamybos šakas, visas jos grandis. Todėl ir darbo jėga savo kultūrinio bei techninio lygiu nėra vienyalytė, o gana nevienodai išsivystiusi, giliai specializuota, sugebanti atlikti gamybos procese tik tam tikras konkrečias funkcijas. Todėl, nors ir būdami lygiateisiai gamybos priemonių savininkai, socialistinės visuomenės nariai negali visi naudotis vienodai tobulomis gamybos priemonėmis. Išlieka ryški profesinė specializacija, paliekanti savo pėdsakus atskirų dirbančiųjų grupių ne vien darbo pobūdyje, bet ir visame gyvenimo būde. Šie susidarę socialiniai bei ekonominiai darbo skirtumai ir yra pagrindinė priežastis, dėl kurios darbas socialistinio sąlygomis nemažai daliai žmonių tėra pragyvenimo priemonė, o ne pirmas gyvybinis poreikis.

Kita vertus, minėti socialistinio gamybinių jėgų ypatumai sąlygoja didelę gamybos rezultatų priklausomybę nuo gyvojo darbo sąnaudų. O tai reiškia, kad atskirų darbuotojų indėlis, jų pastangos bei žinios nevienodai paveikia gamybos proceso eigą, jo rezultatus. Ši gamybos rezultatų priklausomybė nuo gamintojo pastangų, jo gyvojo darbo apimtys ir kokybės reikalauja naudoti tam tikrą darbuotojų skatinimo sistemą. Visuomenė turi suinteresuoti kiekvieną darbuotoją dirbti pagal savo sugebėjimus ir galimybes, suinteresuoti jį atliekamo darbo rezultatais. Tokią skatinimo funkciją socialistinėje visuomenėje efektyviausiai atlieka pragyvenimo priemonių paskirstymas priklausomai nuo kiekvieno visuomenės nario dalyvavimo gamybos procese, jo atlikto darbo kiekio ir kokybės. Kadangi visuomenėje sukurtas pragyvenimo priemonių kiekis yra nepakankamas visiškam poreikių patenkinimui, jų paskirstymas pagal darbą ir tuo pačiu materialinis darbuotojų skatinimas tampa svarbiausiu gamybos raidos akstiniu, jos varomąja jėga.

Reikia pažymėti, kad kartais ekonominėje literatūroje, aiškinant paskirstymo pagal darbą priežastis, į pirmą vietą iškeliamas socialistinio sąlygomis išlikęs požiūris į darbą kaip į pragyvenimo priemonę, komunistinės pažiūros į visuomenės turtą ir bendrą darbą nebuvimas (5, p. 180). Tokia pozicija turi esminį metodologinį trūkumą, nes ji remiasi ne objektyvių gamybos sąlygų nagrinėjimu, o antriniais, išvestiniais sąmonės reiškiniais. Kartu ji sudaro prielaidas galimoms neteisingoms išvadoms dėl socialistinio paskirstymo santykių praktinio tobulinimo būdų ir kelių. Jei tarsim, kad svarbiausia paskirstymo pagal darbą priežastis yra darbuotojų pažiūra į darbą, galima padaryti išvadą, kad, tobulinant paskirstymo santykius, užtenka apsiriboti darbuotojų auklėjimo priemonėmis,

keičiančiomis jų pažiūrą į darbą. Pagrindine paskirstymo pagal darbą priežastimi laikydama pažiūrą į darbą, ši pozicija teoriškai neatmeta ir lygiavos principo, kai vartojimo reikmenys skirstomi visiems visuomenės nariams po lygiai.

Negalima pamiršti, kad vienoks ar kitoks požiūris į darbą yra atspindys realių gamybos sąlygų, objektyvių santykių, susiklosčiusių gamybos procese. Todėl, ieškant paskirstymo pagal darbą priežasčių, pirmiausia būtina nagrinėti kaip tik šias realias gamybos sąlygas ir jose ieškoti tų ypatybių, kurios suponuoja vartojimo reikmenų paskirstymą pagal darbą pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje.

Esminius, būtinus, pasikartojančius priežastinius-pasekminius ryšius tarp darbuotojo dalyvavimo visuomeninėje gamyboje ir jo dalies visuomenės vartojimo fonde išreiškia paskirstymo pagal darbą dėsnis. Jis atspindi svarbiausius pragyvenimo priemonių paskirstymo santykių bruožus socialistinėje visuomenėje. Kartu šis dėsnis liečia ir tiesioginio gamybos proceso santykių sistemą, susiklosčiusią gaminant visuomenės grynąjį produktą. Jis išreiškia prieštaravimą, glūdinį visuomeninėje gamybos priemonių nuosavybėje socializmo sąlygomis, kuris susijęs su dabartiniu gamybinių jėgų lygiu. Tai prieštaravimas tarp visų visuomenės narių lygybės gamybos priemonių atžvilgiu ir socialinių bei ekonominių skirtumų darbe, susidarancių naudojant šias gamybos priemones gamybos procese. Paskirstymo procese šis prieštaravimas reiškiasi tuo, kad kiekvieno gamintojo gaunamos dalies dydis yra skirtingas ir priklauso nuo jo darbo kiekio ir kokybės. Šis prieštaravimas pagimdo gamintojui tenkančios vartojimo fondo dalies nelygybę. Tačiau tuo pat metu jis veikia kaip varomoji gamybos jėga, nes skatina kiekvieną socialistinės visuomenės narį dirbti pagal sugebėjimus, skatina kelti kvalifikaciją, techninę pažangą ir galiausiai skatina mažinti darbo ir apmokėjimo skirtumus.

Paskirstymo pagal darbą dėsnis apima tik dalį santykių, susijusių su pragyvenimo priemonių fondo paskirstymu darbo žmonėms. Visa sudėtinga šių santykių sistema klostosi reguliuojama kitų socializmo ekonominių dėsnių. Ekonominėje literatūroje nėra vieningo požiūrio į tai, kokie gi šie dėsniai. Mes pritariame požiūriui, kad pragyvenimo priemonių paskirstymą vienai ar kitaip veikia visa socializmo ekonominių dėsnių sistema: pagrindinis socializmo ekonominis dėsnis, planingo liaudies ūkio vystymosi, darbo našumo nuolatinio kilimo, poreikių augimo, vertės dėsnis ir kiti (11, p. 37; 6, p. 17; 7, p. 198—199; 8, p. 42—43). Šių dėsnių poveikio laipsnis yra nevienodas, vieni iš jų, kaip, pavyzdžiui, paskirstymo pagal darbą dėsnis reguliuoja giluminius paskirstymo santykių ryšius, kiti veikia konkrečias paskirstymo formas.

Sąveika su kitais ekonominiais dėsniais, beje, būdinga ne tik paskirstymo pagal darbą dėsniui, bet ir kitiems ekonominiams dėsniams, nemažina paskirstymo pagal darbą dėsnio vaidmens. Pastarasis išreiškia pačius būdingiausius ryšius sudėtingoje vartojimo reikmenų paskirstymo santykių sistemoje. Jo poveikis reiškiasi net ir paskirstant tą dalį pragyvenimo priemonių, kurios atitenka socialistinės visuomenės nariams per visuomeninius vartojimo fondus, veikiant kitiems ekonominiams dėsningumams. Šis poveikis ypač akivaizdus paskirstant pensijas, nedarbingumo pašalpas, kurių dydis priklauso nuo darbo apmokėjimo lygio, darbo stažo, kitaip tariant, nuo dalyvavimo visuomeninėje gamyboje (plačiau žr. 3, p. 92; 4, p. 53—55).

Paskirstymo pagal darbą dėsnis vaidina reikšmingą vaidmenį darbo jėgos atgamimo procese. Šis vaidmuo pirmiausia reiškiasi tuo, kad pagrindinė būtinojo produkto dalis socialistinėje visuomenėje atitenka darbo žmonėms priklausomai nuo jų dalyvavimo gamyboje, nuo jų darbo kiekio ir kokybės. Pastaroji aplinkybė susijusi su darbo jėgos socialinės ekonominės prigimties pasikeitimu. Visuomeninė gamybos priemonių nuosavybė keičia darbuotojų padėtį gamybos procese, o kartu ir darbo jėgos

atgaminimo proceso esmę. Kapitalistinėje visuomenėje būtinas produktas priklauso nuo darbo jėgos kaip prekės vertės, o socialistinėje — jis išplečia savo ribas. Socializmo sąlygomis gamintojas yra ne tik subjektyvus gamybos veiksnys, ne tik darbo jėgos nešėjas, bet ir asocijuotas gamybos priemonių savininkas, aktyvus visos visuomenės gyvenimo dalyvis. Todėl būtinojo produkto formavimosi ir paskirstymo procesas įgyja kokybiškai naujų bruožų, sprendžia kitus uždavinius, išreiškdamas tik socializmui būdingus santykius, kurių vieną iš reikšmingiausių pusių sudaro pagrindinės būtinojo produkto dalies paskirstymas priklausomai nuo gamintojo darbo, nuo dalyvavimo gamybos procese.

Šios būtinojo produkto dalies dydis kiekviename socialistinės gamybos raidos etape formuojasi veikiamas visos ekonominių dėsnių sistemos, susiklosto kaip bendras jų sąveikos rezultatas. Dabartinis gamybinių jėgų lygis, darbo pobūdis bei materialinio darbuotojų skatinimo vaidmuo dabartiniame etape paveikia būtinojo produkto paskirstymą taip, kad pagrindinė jo dalis atitenka darbo žmonėms priklausomai nuo jų atliekamo darbo. Tai reiškia, kad šios dalies lyginamasis svoris ir vaidmuo darbo jėgos atgaminimo procese yra sąlygojamas ekonominės būtinybės, socialistinės gamybos vystymosi objektyvių poreikių. Savavališkai pakeitus šį santykį kitų būtinojo produkto dalių naudai, pavyzdžiui, dalies, paskirstomos per visuomeninius vartojimo fondus, naudai, sulėtėtų visuomeninės gamybos augimo sparta, sumažėtų darbo našumo lygis, o tai neišvengiamai atsilieptų darbo jėgos reprodukcijos procesui, pablogėtų darbo jėgos atgaminimo sąlygos. Darbo jėgos atgaminimo priklausomybė nuo darbo leidžia sėkmingai spręsti gamybos efektyvumo ir darbo našumo didinimo problemą pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje.

Paskirstymo pagal darbą dėsnis apima tiek kokybinę, tiek kiekybinę pragyvenimo priemonių paskirstymo santykių pusę. Kokybine prasme jis išreiškia visų socialistinės visuomenės narių lygybę gamybos priemonių atžvilgiu, kuri suteikia galimybes visiems jiems dirbti visuomenei naudingą darbą pagal sugebėjimus ir gauti iš visuomenės vartojimo fondo savo dalį pagal matą darbo kiekį ir kokybę. Kiekybinė paskirstymo pagal darbą pusė susijusi su darbo ir vartojimo matavimu, su proporcingumu tarp atlikto darbo ir gaunamos dalies iš visuomenės vartojimo fondo palaikymu. Todėl darbo matą reikia nagrinėti kaip ekonominę kategoriją, atsižvelgiant į tuos santykius, kuriuos jis išreiškia.

Organizuojant paskirstymą ūkinėje praktikoje, darbo mato klausimas sprendžiamas dažniausiai empiriškai, tuo tarpu ekonominė darbo išmatavimo proceso esmė tebėra neaiški ir sukelia nemaža diskusijų. Su kai kuriomis išlygomis galima išskirti dvi priešingas šios problemos sprendimo koncepcijas. Jų išskyrimo pagrindas — priešingas autorių požiūris į vertės dėsnio poveikį paskirstymo pagal darbą procesui. Kaip žinoma, darbo kiekio ir kokybės išmatavimo bei jo redukcijos problema iškyla ne tik paskirstant pagal darbą, bet ir vertės susidarymo procese. Dalis ekonomistų linke šiuos procesus aiškinti izoliuotai vieną nuo kito. Jų nuomone, paskirstymo kriterijus yra konkretusis gamintojų darbas jo tiesiogiai visuomenine forma (10, p. 193; 6, p. 83; 9, p. 38). Vertės dėsnio poveikis esąs išorinis, neličiantis vidinio paskirstymo mechanizmo.

Kartu gana paplitusi ir priešinga nuomonė, kad paskirstymo pagal darbą pagrindas yra abstraktusis visuomeniškai būtinas darbo laikas arba naujai sukurtos visuomeninės vertės dydis (3, p. 73; 13, p. 14; 15, p. 160). Užsimezgusi diskusija parodė vienos ir kitos koncepcijos silpnąsias puses, kartu išryškindama galimus šio klausimo sprendimo būdus.

Giliau panagrinėjus pirmąjį požiūrį, aiškėja, kad individualios darbo sąnaudos esti labai įvairios ir priklauso nuo darbuotojo įgudimo, nuo jo fizinių ir psichinių savybių. Laikantis šio principo, tektų skirtingai apmokėti vienodomis sąlygomis vienodą rezultatą pasiekusiems darbininkams, nes kiekvienas iš jų išieškoja nevienodą energijos kiekį tam pa-

čiam darbui atlikti. Toks paskirstymas jau neskatintų dirbti pagal sugebėjimus, didinti darbo efektyvumą.

Kita vertus, negalima be išlygų pritarti ir nuomonei, kad paskirstymas pagal darbą tapatus paskirstymui pagal visuomeninę vertę, arba visuomeniškai būtinas darbo sąnaudas. Visuomeninės vertės, arba visuomeniškai būtinų darbo sąnaudų, dydį veikia gamybos sąlygos, jos techninis lygis, gamtiniai veiksniai. Paskirstant proporcingai visuomeniškai būtinoms darbo sąnaudoms arba naujai sukurtos visuomeninės vertės masei, didesnę dalį gautų tie, kurie dirba su geresne technika, palankesnėmis sąlygomis. Praktikoje tokia situacija sukeltų didžiulę diferenciaciją, daugybę prieštaravimų, iškilų sunkumų aprūpinant darbo jėga kai kuriuos gamybos barus, sutrikytų darbo jėgos balansas.

Tokį paskirstymo kriterijų atmėta visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės santykiai. Tik paprastojoje prekinėje gamyboje, būdamas savo gamybos priemonių savininku, gamintojas galėjo pretenduoti į dalį, atitinkančią jo naujai sukurtos visuomeninės vertės dydį, nes gamybos sąlygos buvo jo žinioje. Labiausiai įtikinantis ir argumentuotas yra požiūris tų ekonomistų, kurie pripažįsta, kad paskirstyme taikomas savotiškas specifinis darbo matas (8, p. 103—105; 12, p. 57—58; 9, p. 30). Atliktas darbas čia matuojamas ne faktiniu kiekvieno darbuotojo individualių darbo sąnaudų kiekiu, bet ir ne jo sukurtos visuomeninės vertės dydžiu. Darbo apimtis čia nustatoma faktines individualias darbo sąnaudas suvedant į visuomeniškai būtinas (visuomeniškai normalias) konkrečiuose gamybos baruose. *Visuomeniškai būtinos darbo sąnaudos konkrečiomis gamybos sąlygomis tai specifinis darbo matas paskirstymo sferoje, sąlygotas visos socializmo ekonominių dėsnių sistemos.*

Reikia pripažinti, kad paskirstymo procese veikia sudėtingas ekonominis mechanizmas, kurio veikiamas kokybiškai vienodas konkretus gamintojų darbas redukuojamas į vieną kokybę. Šis darbo redukcijos procesas neatskiriamas nuo visuomeninės vertės formavimosi. Tam tikru mastu jie sutampa. Tačiau visuomeninės vertės susidarymo atveju konkretaus gamintojų darbo redukcija eina toliau, suniveliuodama ne tik darbo skirtumus, susidariusius dėl darbuotojų individualių pastangų ir galimybių, bet ir skirtumus, sąlygotus objektyvių gamybos sąlygų.

Todėl metodologiškai būtų neteisinga nagrinėti paskirstymo pagal darbą procesą izoliuotai nuo vertės dėsnių, nuo prekinųjų piniginių santykių, atmetant giluminį jų ryšį bei savitarpio priklausomybę. Negalima užmiršti tos aplinkybės, kad sąlygos, kurios nulemia paskirstymą pagal darbą socialistinėje visuomenėje, yra didele dalimi ir prekinųjų-piginių santykių priežastis. Pirmiausia tai liečia visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės ypatumus ir tiesiogiai visuomeninio darbo brandumo laipsnį, sąlygotus dabartinio gamybinių jėgų lygio ir darbo pasidalijimo ypatybių.

Akivaizdžiausiai prekinųjų-piginių santykių vaidmuo reiškiasi per konkrečias paskirstymo pagal darbą formas — darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestį ir darbo apmokėjimą kolūkiuose; ir darbo užmokestis, ir darbo apmokėjimas įgyja piniginę išraišką. Gaunamos dalies dydžiui turi įtakos prekių ir apmokamų paslaugų judėjimas. Kintant kainoms, kaip žinoma, realusis darbo užmokestis gali keistis nepriklausomai nuo nominaliojo. Kainoms didėjant, realusis darbo užmokestis atsilieka nuo nominaliojo, tuo tarpu kainų mažinimas leidžia sparčiau didinti realųjį darbo užmokestį. Be to, čia svarbu ir kokių prekių kainos padidėja ar sumažėja: jei kinta nemasinio vartojimo produktų kainos, tuomet keičiasi tik atskirų socialinių grupių — šių prekių vartotojų — gaunamos dalies dydis.

Kita vertus, paskirstymas pagal darbą gali modifikuotis veikiamas pinigų cirkuliacijos dėsningumų. Piniginės pajamos už darbą mūsų šalyje sudaro apie tris ketvirtadalius visų piniginių pajamų priaugio. Todėl suprantama, kad, iškilus neatitikimui tarp apyvartoje esančio pinigų kie-

čio ir prekių bei apmokamų paslaugų apimtį, kinta dėl paskirstymo pagal darbą gautos dalies dydis.

Taigi vartojimo fondo dalies, paskirstomos pagal darbą, dydis galutinai formuojasi cirkuliacijos sferoje, veikiami jos dėsningumu. Pastarasis paskirstymo pagal darbą ir prekių-piniginių santykių ryšio aspektas įgauna labai svarbią reikšmę planavimo praktikoje, planuojant darbo apmokėjimo fondą viso liaudies ūkio mastu. Darbo apmokėjimo fondo augimas turi būti suderintas su liaudies vartojimo prekių ir paslaugų masės augimu. Tik esant šiai sąlygai, darbo užmokestis gali išlaikyti savo skatinamąjį poveikį gamybos didėjimui, darbo našumo kilimui. Todėl suprantama, kad darbo apmokėjimo didinimo klausimas turi būti keliamas ir sprendžiamas atsižvelgiant ne tik į socialinį jo efektą, ne vien liaudies gerovės kilimo požiūriu. Kartu su tuo turi būti numatomas šio didėjimo poveikis visuomeninės gamybos efektyvumo kilimui, tobulinant ūkinį mechanizmą taip, kad būtų išlaikyta priklausomybė tarp darbo apmokėjimo ir realių gamybos rezultatų augimo.

Vertės dėsnio poveikis paskirstymo pagal darbą procesui ryškus ir sudarant paskirstymo pagal darbą šaltiniui lygyje socialistinių įmonių, kurių veikla pagrįsta ūkiskaitos principais. Gamybos sąnaudų ir rezultatų palyginimas vertine išraiška, pelno, rentabilumo ir kitų vertinių kategorijų vaidmuo įvertinant ūkiskaitinės įmonės darbą nulemia tai, kad darbo žmonėms skirta dalis išmokama iš įmonėje sukurtos vertės. Pagal darbą paskirstoma dalis įeina į produkcijos savikainą, ji reprodukuojama iš įmonės pajamų, gautų realizavus produkciją. Paskirstymas pagal darbą čia naudojamas kaip priemonė, skatinanti įmonėje gaminamos produkcijos individualios vertės mažėjimą, palyginti su visuomenine verte. Todėl, tobulinant ūkinės veiklos mechanizmą, didžiulę reikšmę įgauna priemonės, didinančios darbo apmokėjimo priklausomybę nuo įmonės veiklos efektyvumo, išreiškiamo įvairiais vertiniais rodikliais. Tokia priklausomybė didina darbo apmokėjimo poveikį gyvojo ir sudaiktinto darbo taupymui, visuomeninės vertės mažėjimui.

Kartu su tuo reikia pritari tiems ekonomistams, kurių nuomone darbo apmokėjimo šaltinis įmonėse priklauso ne nuo įmonėje sukurtos visuomeninės vertės masės, o nuo jos individualių darbo sąnaudų, išmatuotų visuomeniškai normaliu darbo imlumu konkrečiomis gamybinėmis techninėmis sąlygomis (12, p. 49). Tuo paaiškinama ir normatyvų, pagal kuriuos formuojami darbo užmokesčio bei materialinio skatinimo fondai, diferencijavimo būtinybė bei kitos priemonės, kurių tikslas — eliminuoti veiksmų, nepriklausančių nuo įmonės darbo, poveikį jos darbo rodikliams. Normatyvinis principas dabar vis dažniau taikomas ne tik įmonių, bet ir atskirų įmonės padalinių, brigadų lygyje, sudarant darbo apmokėjimo šaltinį. Tai patvirtina vidinį paskirstymo pagal darbą ir vertės formavimosi procesų giminingumą, byloja apie lankstesnį jų sąveikos panaudojimą ūkinėje praktikoje.

Paskirstymo pagal darbą santykiai socialistinėje visuomenėje, susiklosčius materialinės gamybos sferoje, išplečia savo įtaką negamybinei sferai. Visuomenės vartojimo fondo dalis, atitenkanti negamybinės sferos darbuotojams, paskirstoma pagal jų darbo sąnaudas priklausomai nuo darbo kiekio ir kokybės. Ši aplinkybė paaiškinama tuo, kad normaliam visuomenės funkcionavimui darbas negamybinėje sferoje yra tiesiogiai būtinas. Todėl būtinybė aprūpinti šios sferos šakas reikiamos kvalifikacijos darbuojais nulemia jose taikymą tų pačių apmokėjimo principų, kaip ir materialinės gamybos šakose.

Kartu būtina pažymėti, kad vartojimo fondo dalies, atitenkančios negamybinės sferos darbuotojams, šaltinis yra už negamybinės sferos ribų, jis sukuriamas materialinėje gamyboje. Todėl ir darbo išmatavimo problema čia turi savų ypatybių. Darbo apmokėjimo matas gali būti nustatomas tik netiesiogiai, palyginant nematerialinės sferos darbuotojų indivi-

dualias darbo sąnaudas su atitinkamomis materialinės sferos darbuotojų darbo sąnaudomis*.

Paskirstymas pagal darbą ūkinėje praktikoje realizuojamas per darbininkų ir tarnautojų darbo užmokesčio organizavimo sistemą ir per kolūkiečių darbo apmokėjimą. Valstybinių įmonių ir įstaigų darbininkai ir tarnautojai gauna darbo užmokestį. Darbo užmokestis yra pinigais išreikšta vartojimo fondo dalis, paskirstoma darbuotojams priklausomai nuo jų darbo kiekio ir kokybės. Tai svarbi paskirstymo santykiu kategorija, kurios esmę atskleidžia tie ekonominiai santykiai, kuriuos ji išreiškia. Šia prasme darbo užmokestis yra susijęs su visomis socialistinės reprodukcijos fazėmis: gamyba, mainais, paskirstymu ir vartojimu.

Būdamas vartojimo reikmenų paskirstymo forma, darbo užmokestis atspindi santykius, susidarancius socialistinėje visuomenėje sujungiant darbo įėga su gamybos priemonėmis. Visuomeninės nuosavybės sąlygomis darbo įėga čia nebevirsta preke, todėl ir darbo užmokesis nebėra darbo įėgos vertės išraiška. Jis sudaro darbuotojo dalį visuomenės vartojimo fonde.

Pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje tiesioginis darbo įėgos suingimas su gamybos priemonėmis turi savų ypatybių, dėl kurių darbuotojus prisiėina individualiai įtraukti į gamybos procesą per socialistines imones, atsižvelgiant į gamybos poreikius ir darbuotojo galimybes bei sugebėjimus. Šie santykiai tarp imonės ir darbo žmogui juridiskai iteisnamai darbo sutartimis. Darbo užmokestvie šie santykiai atsisnindi tokiu būdu, kad jis tampa priklausomas nuo atlikto darbo kiekio ir kokybės, be to, jo lvgiui turi įtakos ne tik visuomenės vartojimo fondo dydis, bet ir imonės kolektyvo pasiekti rezultatai, jo tiesioginiu šaltiniu tampa įmonėje sukurta vertė.

Darbo užmokestis išreiškia ir darbo įėgos atgaminimo santykiu bruožus socializmo sąlygomis. Gamintojo, kaip asocijuoto gamybos priemonių savininko, padėtis reikalauia, kad pati visuomenė tiesiogiai rūpintusi visuominės darbo įėgos reprodukcija. Tuo tarpu reikalas įtraukti kiekviena visuomenės nari individualia tvarka į atitinkama gamybos grandį reikalauia io darbo įėgos atgaminimo priklausomai nuo dalyvavimo gamyboje laipsnio. Šis objektyvus reikalavimas atsisnindi būtinojo produkto formavimo procese. Viena šio fondo dalis dalyvauia atgaminant darbo įėga neįreiklausydama nuo darbuotojo darbo gamyboje. Tuo tarpu antroji, pagrindinė, be darbo įėgos atgaminimo, sprendžia ir asmeninio materialinio skatinimo problema, nes jos dydis priklauso nuo darbo kiekio ir kokybės. Darbo užmokestis yra tiesiogiai susijęs kaip tik su šia būtinojo produkto dalimi, kuri dalyvauja atgaminant darbo įėga priklausomai nuo visuomenės nario atliekamo darbo. Taigi jis išreiškia darbo įėgos atgaminimo santykiu specifika pirmojoje komunistinės visuomenės fazėje.

Darbo užmokestvie atsisnindi vertės dėsnio ir prekinio-piniginiu santykiu poveikis paskirstymo pagal darbą procesui. Jo piniginė forma, priklausomybė nuo kolektyvo vertinių darbo rodikliu, poveikis vertės susidarymui ir dinamikai byloja apie sudėtingą ir įvairiapusišką šios sąveikos pobūdį.

Taigi darbo užmokestis, kaip socializmo ekonominė kategorija, yra veikiamas visos socializmo gamybiniu santykiu sistemos, atspindi įvairius šios sistemos aspektus. Nagrinėiant šia sistema, aiškėja ir pagrindinės darbo užmokesčio funkcijos socialistinėje gamyboje. Darbo užmokestis, kaip svarbiausia pragvenimo priemonių paskirstymo forma, socialistinėje visuomenėje atlieka dveioja vaidmenį. Pirmiausia jis yra darbo įėgos atgaminimo šaltinis, kartu su pajamomis iš visuomeniniu vartojimo fondu ir asmeninio pagalbinio ūkio turi sudaryti materialinį jos atstatymo fondą. Kita vertus, darbo užmokestis turi atlikti skatinamąją funkcija.

* Darbo apmokėjimo esmę negamybinėje sferoje plačiau nagrinėja D. Pravdinas (13, p. 116—117).

jis turi suinteresuoti socialistinės visuomenės narius dalyvauti gamyboje dirbant pagal sugebėjimus. Šios dvi pagrindinės darbo užmokesčio funkcijos nulemia ir svarbiausius praktinius darbo užmokesčio organizavimo uždavinius, kurie sprendžiami atskirose darbo užmokesčio organizavimo grandyse: planuojant darbo užmokestį, tarifų sistemoje, darbo normavimo procese, taikant vienas ar kitas darbo užmokesčio formas bei sistemas konkrečiai darbo vietai.

Kolūkinės-kooperatinės nuosavybės buvimas lemia darbo apmokėjimo ypatybes kolūkiniame-kooperatiniame sektoriuje. Darbo apmokėjimas kolūkiuose savo ekonomine prigimtimi skiriasi nuo valstviečio sektoriaus darbuotojų darbo užmokesčio. Šių skirtumų priežastis — žemės darbuotojų nuosavybės lygis, kooperatinės nuosavybės ypatybės. Darbas kolūkiuose yra tiesiogiai visuomeninis tiek, kiek visuomenė kontroliuoja svarbiausius reprodukcijos momentus. Ši kontrolė dažniausiai neįgauna tiesioginio pobūdžio, t. y. vyksta panaudojant ekonominių vertyų sistemą.

Todėl kolūkiečių gaunamas apmokėjimas už darbą priklauso nuo ūkio pajamų lygio, yra dalis kolūkio pajamų, paskirstytų pagal darbą. Ši aplinkybė atspindi darbo apmokėjimo skirtumuose, kai toks pat darbas įvairiuose ūkiuose apmokamas nevienodai. Taigi paskirstymo santykiai čia įgyja savitą bruožų, darbo ir vartojimo matas čia formuojasi atskiro ūkio mastu.

Aptariant kolūkiečių darbo apmokėjimo esmę, reikia pažymėti, kad gamybinių jėgų raida, darbo visuomeniškumo laipsnio didėjimas, kolūkinės-kooperatinės nuosavybės vystymasis palengva keičia darbo apmokėjimo kolūkiuose ekonominį turinį. Darbadienio, kaip pirmosios paskirstymo pagal darbą formos, pakeitimas garantuotu piniginiu apmokėjimu pagal atitinkamos zonos tarbinių ūkių darbuotojų tarifinių atlygių lygi atspindi tuos pasikeitimus, kurie įvyko gamybinių santykių sistemoje. Perėjimas prie garantuoto apmokėjimo paskatino esminius darbo apmokėjimo kolūkiuose pertvarkymus: darbo normavimo tobulinimą ir išplėtimą, platesnį skatinamųjų darbo apmokėjimo sistemų taikymą, darbuotojų tarifavimo nustatymą. Visa tai suartina darbo apmokėjimą kolūkiniame-kooperatiniame sektoriuje su darbininku ir tarnautojų darbo užmokesčiu. Tačiau, ir esant šiems esminiams poslinkiams, darbo apmokėjimas kolūkiuose išlieka savarankiška ekonomine kategorija, išreiškiančia gamybos priemonių nuosavybės santykių ypatybes kolūkiniame-kooperatiniame sektoriuje.

L I T E R A T O R A

1. *Marksas K.* Gotos programos kritika.— V., 1977.
2. *Engelsas F.* Anti-Diuringas.— V., 1958.
3. *Ginaitė S., Jablonskis A., Jarmašauskienė D., Vasiliauskienė T.* Gamyba ir vartojimas socialistinėje visuomenėje.— V., 1975.
4. *Miškinis J.* Paskirstymas pagal darbą. Visuomeniniai vartojimo fondai.— V., 1969.
5. *Politinė ekonomija.* D. 2.— V., 1977.
6. *Гуляев Г. И.* Распределительные отношения развитого социализма.— Л., 1978.
7. *Капустин Е. И.* Социалистический образ жизни. Экономический аспект.— М., 1976.
8. *Мальцев Н. А.* Проблемы распределения в развитом социалистическом обществе.— М., 1976.
9. *Маслова Н.* Вопросы экономической эффективности новой системы материального стимулирования в промышленности СССР.— М., 1971.
10. *Медведев В. А.* Социалистическое производство. Политэкономическое значение.— М., 1976.
11. *Мугалимов П.* Закон распределения по труду и его использование в развитом социалистическом обществе.— Минск, 1980.
12. *Осипенков П. С.* Проблемы социалистического распределения.— М., 1972.
13. *Петровичко П. Ф.* Нормирование труда в СССР.— М., 1964.
14. *Правдин Д. И.* Непроизводственная сфера: эффективность и стимулирование.— М., 1973.
15. *Струмилин С. Г.* Проблемы социализма и коммунизма в СССР.— М., 1961.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Tarpfakultetinė politinės
ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1982 m. kovo mėn.

ЧЕРТЫ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ТРУДУ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ

Б. ВЕНГРЕНЕ

Резюме

В статье раскрыты главные черты социалистического распределения: исчезновение эксплуататорской сущности труда при капитализме и непосредственная зависимость доли каждого члена общества от его труда. Зависимость от трудового вклада объясняется прежде всего существующим разделением труда, обусловленностью результатов производства от индивидуальных усилий работника, ограниченным количеством средств потребления, недостаточным для полного удовлетворения потребностей. Существенные, необходимые, повторяющиеся причинно-следственные связи между участием работника в общественном производстве и его доли в фонде потребления всего общества выражает закон распределения по труду, действующий со всей системой экономических законов.

Закон распределения по труду выражает как качественную, так и количественную сторону отношений распределения. В качественном смысле он выражает равенство всех членов социалистического общества по отношению к средствам производства, дающее им возможность работать по способностям и получать от общества свою долю по количеству и качеству труда. Количественная сторона распределения по труду связана с установлением пропорциональности между трудом и потреблением. Специфической мерой труда в процессе распределения являются общественно необходимые затраты труда в конкретных производственных условиях. Измерение труда неразрывно связано с формированием общественной стоимости и имеет некоторые особенности. Поэтому закон стоимости играет важную роль в процессе распределения по труду.

В заключительной части статьи проводится краткий анализ сущности конкретных форм распределения по труду: заработной платы и оплаты труда в колхозах.